

Mart 2006

No. (1)

Türkiye: Polis ve Jandarma Karakollarının Bağımsız Denetimine Doğru İlk Adımlar

**Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi)
Bilgilendirme Çalışması**

Mart 2006

Özet.....	2
Giriş: Gelişmenin Sağlanması.....	3
Polis karakollarındaki mevcut durum: Yasal önlemler tam olarak uygulanmıyor.....	6
Ülke Çapında Henüz Yaygın ve Tutarlı Olmayan Polis Karakollarının Denetimi.....	8
Kurul Ziyaretlerinin Etkililiği	9
Standartlar ve yöntemler	10
Ziyaretlerin planlanması ve odaklanması.....	11
Polis ve jandarmanın kurullarla işbirliği.....	12
Polis Karakolunu Ziyaret Eden Heyetlerin Bağımsızlığı.....	13
Valilerin rolü	13
Baro ve tabipler odası temsilcilerinin kurullara düzenli olmayan katılımları	15
STK'ların dahil edilmesi	16
Sonuçlar	17
Ek: İl insan hakları kurullarının polis karakollarına yaptığı ziyaretler	20

Özet

Bağımsız gruplar tarafından polis karakollarının ziyareti, gözaltındakilerin korunması ve suistimallere karşı dünya çapında bir önlem olarak giderek daha çok kabul görmektedir. Türkiye için bu türden ziyaretler bir yenilik. İşkence ve kötü muamele ile mücadele konusunda katedilen büyük gelişmelere paralel olarak Türk hükümeti, 2005 Eylül'ünde Birleşmiş Milletler İşkenceyle Mücadele Seçmeli Protokolü (OPCAT) imzalayarak, polis karakollarının denetimine duyulan ihtiyacı ve bu tür ziyaretlerin sağlayacağı faydayı kabul etmektedir. OPCAT, işkence, ve zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamelenin önlenmesi amacıyla, cezaevleri ve karakolların uluslararası ve ulusal bazında denetlenmesini sağlayacak bir sistemin nasıl oluşturulması gerektiğini detaylı ve kapsamlı bir şekilde tarif etmektedir.

OPCAT'a dayanan sistemler oluşturuluncaya kadar, hiç değilse bir geçiş dönemi önlemi olarak, (Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının koordinasyonundaki) yerel insan hakları kurulları şebekesi, polis ve jandarma karakollarını denetlemeye hazır ve istekli, hatta bazıları etkili ziyaretler yapmaya başladılar. İnsan hakları kurullarının yapacağı denetimler ülke çapında bir kapsayıcılığa ulaştığında, kurulların yüksek standartlara bağlı kalmak şartıyla çalışmaları gerekecektir. Kurullar, makul bir ziyaret sıklığı sağlamalı, özellikle kendi illerindeki kötü muamele duyularına karşılık olarak ziyaretleri yaygınlaştırmalı ve habersiz ziyaretler yapma konusunda bariz olan isteksizliklerinden vazgeçmelidir.

Valilerin il kurullarıyla özdeşleşmesi, denetleme faaliyetlerinin ilk aşamalarında kurulların kabul görmesi için önemli katkılar sağlayabilir. Öte yandan, bu özdeşleşme ile birlikte ziyaret heyetinin algılanan gerçek bağımsızlığını zedeleyen bir kaç vaka da halihazırda meydana gelmiştir. Uzun vadede, denetleme faaliyetinin bağımsızlığı geliştirilmelidir. Türkiye'nin insan hakları konusunda ülke çapında en çok kabul gören sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların), danışman sıfatıyla da olsa konuya müdahil olmaları, kurulların güvenilirliğinin arttırılmasına ciddi katkılar sağlayabilir. Kurulların ziyaretler hakkındaki raporlama sistemi halen oldukça sınırlı kalmakta, ama İnsan Hakları Başkanlığı, yakın gelecekte ayrıntılı raporlama yapacağına dair söz vermektedir.

İnsan hakları kurullarına dayalı geçici bir bağımsız denetleme sisteminin yaygınlaştırılması, bazı polis birimlerinde gözlenen yüksek standartların tutarlı olarak ülke çapında uygulanmasını garanti altına alacaktır.

Giriş: Gelişmenin Sağlanması

Türkiye 16 Eylül 2005 tarihinde, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezaların Önlemesine Karşı Seçmeli Protokolü (OPCAT) imzalayarak, “işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı muamele ve cezaların önlenmesini sağlamak üzere, bağımsız uluslararası ve ulusal kuruluşlar tarafından, insanların özgürlüklerinin kısıtlandığı mekanlara yapılacak düzenli ziyaret sistemine¹ katılma kararı aldı. Protokolün imzalanması, gözaltı mekanlarının daha iyi denetlenmesine olan ihtiyacın kabul edildiğini gösteren memnuniyet verici bir gelişmedir.

Türk hükümeti, 1997 yılından itibaren gözaltındakilerin işkence ve kötü muameleden korunması için bir dizi reform gerçekleştirdi. Gözaltı sürelerinin kısıtlanması ve gözaltında bulunanlara avukatlarıyla görüşme hakkının tanınması, polis ve jandarma karakollarındaki işkence vakalarının sayısı ve vahametini ciddi boyutlarda azalttı. Ancak, çoğunlukla dayak, tokat, tekme, hakaret veya tehdit şeklindeki kötü muamele vakaları halen görülmektedir. Bu vakalar, özellikle polis ya da jandarmanın gözaltında bulunanların yasal hakları ile ilgili kuralları gözardı ettikleri, esnettikleri ya da unutmaya mazeretinin verildiği durumlarda görülmektedir. Bu haklar ise, gözaltı süreleri, sağlık kontrolleri, gözaltına alınanlarla ilgili tutulacak kayıtlar, gözaltındakilerin yasal haklarının bildirilmesi ve avukatlarıyla görüşmeleri ile ilgilidir.² İyi bir denetleme, bu hakları güvence altına alacaktır.

İnsan Hakları İzleme Komitesi, son dönemde yazdığı brifingler ve mektuplarda,³ kolluk kuvvetlerinin işkence ve kötü muamelelere karşı var olan önlemlere uymasını sağlayabilecek üç tür denetleme önerdi:

¹ Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezaların Önlemesine Karşı Seçmeli Protokol (kabul tarihi 18 Aralık 2002; imza, onay ve erişime açılma tarihi 4 Şubat 2003), Madde 1.

² Polis memurlarının, polis karakollarında yapılmakta olan kontrollerden kaçmak için, gözaltındakileri bilinen gözaltı mekanları dışında (örneğin polis arabaları, boş araziler veya şehir dışındaki ıssız bölgeler gibi) yerlere götürerek kötü muamele iddiaları da bulunmaktadır. Bu vakalar, kaydedilmemiş gözaltındakilerin ölümü veya “kaybolması” gibi son derece gerçek riskler taşıyan tehlikeli bir durum teşkil ettiği için İçişleri Bakanlığı tarafından ele alınmalıdır.

³ Bkz. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Eylül 2004 tarihli ve “Türkiye'nin Polis Karakollarında İşkencenin Yok edilmesi: Analiz ve Öneriler” başlıklı brifing yazısı (<http://www.hrw.org/background/eca/turkey/2004/torture/> adresinde çevrimiçi olarak mevcut), ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül'e, Nisan 2005 tarihli ve “Türkiye: Geliştirilmiş Polis Karakolu Denetimi İşkenceyi Önleyecek” başlıklı mektubu (<http://hrw.org/english/docs/2005/04/22/turkey10543.htm> adresinde çevrimiçi olarak mevcut).

1) Vali, kaymakam ya da savcıların, yerel polis karakolları ve jandarma üzerinde daha etkili bir rutin iç denetim yapması. Bu tür ziyaretler bazı illerde zaten yapılıyor. Ancak, bu denetimlerin sonuçları kamuoyuna duyurulmadığı için, ziyaretlerin sıklığı ve ne ölçüde etkin olduğu bilinmiyor.⁴

2) Ferdi işkence iddialarında, Adalet ve İçişleri Bakanlığı ile Başbakanlığın, Bakanlık müfettişlerini göndermek de dahil olmak üzere, daha hızlı müdahale etmesi. 6 Mart 2005'te İstanbul'da göstericilerin dövülmesi üzerine, konuyu soruşturmak üzere İçişleri Bakanlığı müfettişleri görevlendirilmişti, ama İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bildiği kadarıyla bu olay haricinde, geçtiğimiz yıl içinde polis karakollarındaki herhangi bir kötü muamele iddiasıyla ilgili olarak yapılmış, bu türden herhangi bir üst düzey müdahale yapılmadı.

3) Bağımsız bir denetim kuruluşu tarafından polis karakollarına ve jandarmaya yapılacak ziyaretler: Geçtiğimiz yıl içinde bağımsız denetimler konusunda önemli adımlar atıldı. Elinizdeki raporun amacı da il insan hakları kurumlarının polis karakollarına yaptıkları ziyaretlerin boyutlarını ve ne ölçüde etkili olduklarını araştırmaktır.

Türk hükümeti OPCAT'ı imzalamakla, meclisin bu imzayı onaylamasından sonraki on iki ay içinde, gözaltı mekanlarının bağımsız ziyaretlerine imkan verecek bir sistem kurma yükümlülüğü altına girdi. Uygulamaya gelince, protokolün işler hale gelmesi bir seneden çok daha uzun zaman alabilir.⁵ Bu arada söz konusu durum bu iken, kolluk kuvvetlerinin yasal önlemlere uymaması nedeniyle (bkz. aşağıdaki bölüm), Türkiye'nin polis karakollarında kötü muamele iddiaları devam etmekte ve polis karakollarının bağımsız denetimine şimdiden ihtiyaç bulunmaktadır.

⁴ Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, Türkiye'ye Mart 2004'te yaptığı ziyaret ile ilgili olarak yayınladığı 8 Aralık 2005 tarihli raporunda, "uyumun denetlenmesi prosedürü"nü önemini bir kez daha vurguladı. İÖK yirmi bir polis karakolunu ve jandarmayı ziyaret etmiş ve savcıların bunların pek çoğunu arada bir ziyaret ettiğini öğrenmişti. İÖK, bu ziyaretlerin sık olmadığını (senede iki ya da üç kez) ve "çoğunlukla gözaltı kayıtlarının incelenmesi ve mekanın hızlıca gezilmesinden ibaret" olduğunu bildirdi. Yüzeysel diye nitelenebilecek bu yaklaşıma örnek olarak İÖK, Gaziantep'te iki savcının 21 Mart 2004 tarihinde yedi polis birimini ziyaret etmesini ama görünen kadarıyla gözaltındakilerin bir tekiyle dahi görüşmemesini gösterdi. Bu ziyaretler esnasında Çocuk Buro Amirliğinde dokuz çocuk gözaltında tutulmaktaydı. İÖK'nin bu konudaki önerisi, "kolluk kuvvetlerinin yerinde kontrolü konusunda daha ısrarcı adımlar atılmasına gerek olduğu" şeklindeydi. (CPT/Inf (2005) 18) Paragraf 21.

⁵ Protokol yirmi devlet tarafından imzalanmadan yürürlüğe girmiyor ve şu ana kadar verilen onay sayısı on üç. Türkiye parlamentosu protokolü onaylayıncaya kadar da belirli bir süre geçebilir. Protokol o tarihe kadar yürürlüğe girse dahi, (24. madde altında belirtilen beyana göre) Türk hükümeti bu yükümlülükleri yerine getirmeyi üç seneye kadar erteleme hakkına sahiptir.

OPCAT'la uyumlu bir bağımsız polis karakolları denetim sistemi kurmak ne kadar zaman alırsa alsın, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı koordinasyonundaki yerel İnsan Hakları Kurulları şebekesi, değerli bir geçici çözüm sağlayabilir. İnsan Hakları Kurulları, geçici bağımsız polis denetimi için oldukça uygun sayılır. Kurullar kamuoyuna ağırlıklı olarak şikayetlerin izlenmesiyle yükümlü bir kuruluş olarak tanıtılmıştı. Oysa kurullarla ilgili mevzuat ve yönetmelikler, gözaltı mekanlarını ziyaret etmeleri için gereken yetkiyi vermektedir.⁶ Dahası, kurulların oluşumu (devlet memurları, mesleki örgüt temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan karma yapı) belirli ölçülerde bir bağımsızlığı da sağlamaktadır. Kurullar, bu geçiş dönemindeki rollerine dayanarak, gelecekteki OPCAT esasında oluşturulacak “ulusal polis karakolu ziyaret sistemi”nin tasarım ve oluşturulmasında tecrübe ve görüşleriyle önemli katkılar sağlayabilir.⁷

İnsan Hakları Başkanlığı tarafından yapılan bir açıklamada, yakın gelecekte polis karakolu ziyaretleri için bir raporlama sisteminin kurulmasının umud edildiği bildirilmiştir. Ama şu ana kadar ziyaretlerin sıklığı, yöntemleri ve bulgularına dair detaylı bir bilgi açıklanmamıştır. İnsan Hakları İzleme Komitesi, ziyaretlerin nerede, nasıl ve ne sıklıkla yapıldığı hakkında daha net bir fikir edinebilmek için, seksen bir il kurulunda Haziran-Eylül 2005 döneminde yeralan bazı kurul üyeleriyle temasa geçti. Bir başka amaç ise, (ziyaretlerin etkili olması konusunda en doğrudan ilgili mesleki örgütler olan) barolardan ve tabip odalarından temsilcilerin, polis karakollarına yapılacak ziyaretlerde, kurulların çalışmalarına katılmaya hevesli ve hazır olup olmadıklarını anlamak ve kurulların etkili ziyaretler yapmalarının önünde herhangi bir yapısal engel bulunup bulunmadığı hakkındaki görüşlerini almaktır. İnsan Hakları İzleme Komitesi, insan hakları kurullarına başkanlık eden vali yardımcılarını, ve ayrıca insan hakları kurullarında görev alan tabip odası temsilcileri ve baro temsilcileri ile görüştü. Görüşülen baro ve tabip odası temsilcilerinin büyük çoğunluğu, içten ve insan hakları kurullarındaki çalışmalarını sırasında edindikleri tecrübeleri paylaşmaya istekliydi. Birkaç istisna dışında, vali ve vali yardımcılarını da aynı şekilde yardımcı olmaya ve bilgi paylaşmaya çalıştı.

⁶ 23 Kasım 2003 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, il ve ilçe insan hakları kurullarının teşkili, görevleri ve çalışma esasları hakkında yönetmelik. Bkz. madde 12'nin f, h ve i bendleri.

⁷ Bireysel şikayetleri ele alma konusundaki performansları pek etkileyici olmasa da, kurullar polis karakollarının denetimi için uygundur. Kurullar, insan hakları ihlallerini soruşturmak için gereken yetki, tecrübe ve müeyyidelere sahip değil. Eğer kurullar bunlara sahip olsaydı bile, kurulların yargılama sürecini tekrarlayacağı yine malumdur. Kurulların şikayetleri ele alış şekillerinin eleştirisi için, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin insan hakları savunucuları özel temsilcisi Hina Jilani' nin Türkiye'ye 2004'te yaptığı ziyaretin raporunda (E/CN 4/2005/101/Add.3, 18 Ocak 2005) 41-51. paragraflara bakınız.

Polis karakollarındaki mevcut durum: Yasal önlemler tam olarak uygulanmıyor

İnsan Hakları İzleme Komitesinin bu araştırma için yaptığı temaslar, baroların, özellikle Haziran 2005'de yürürlüğe giren yeni ceza usulü yasasından bu yana, polisin gözaltındakilerle ilgili yasal ve usule ilişkin önlemlere ülke çapında ne ölçüde uyduğu ile ilgili görüşlerini derlemesine de imkan verdi. Genel görüntü, önlemlere çoğunlukla uyulduğu, ama bazı bölgelerdeki polis birimlerinin kötü uygulamalarının bu duruma gölge düşürdüğü yolundaydı. Türkiye'nin her ilinden baro temsilcileri, polisin gözaltı usullerine uyumunda 1990'lardan bu yana ciddi gelişmeler kaydedildiği konusunda hemfikir. Örneğin, hepsi polisin dört günlük gözaltı süresini nadiren aştığını onayladılar.

Hiç bir baro temsilcisi, avukatların müvekkillerine erişiminde herhangi bir sistematik engelleme ile karşılaşıldığını bildirmedir. Buna karşın, bir çok ildeki avukatlar, sorgulama sürecinin tamamı boyunca erişimlerine izin verilmediğini, hatta bazen gözaltındakiler ifadelerini imzalayınca kadar erişimlerinin geciktirildiğini bildirdi.⁸ Bir grup baro temsilcisi ise, avukat geldikten sonraki sorgulama ve ifade alma sürecinin, avukatın müvekkilin savunmasına yardımcı olmasına imkan vermeyecek kadar aceleye getirilme ve kafa karışıklığı yaratma eğiliminden yakındı. Van baro temsilcisi Murat Timur, Haziran başlarında gözaltına alınan, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinden seksen öğrenci ile ilgili bir vaka anlattı. Bunların avukatların ulaşmalarına izin verilmemişti ve izin çıkıncaya kadar da avukatlar bu durumu altı defa basın açıklaması yaparak protesto etmek zorunda kalmışlardı.

Dahası, polisin gözaltındakilerin avukata erişim izni vermeyi reddettiği aşağıdaki vakalarda kötü muamele iddiaları ortaya çıktı. 18 Mayıs 2005 tarihinde Terörle Mücadele Yasası uyarınca otuz altı saat gözaltında tutulan Remzi Temel, avukata erişim hakkını kullanmak istediğinde Ankara Emniyet Müdürlüğündeki polislerin kendisine hakaret ettiklerini ve dövdüklerini öne sürdü.⁹ 26 Mayıs'ta Çukurca polis karakolunda gözaltına alınan Hacı Çetin, gözaltındayken elbiselerinin çıkartıldığını, dövüldüğünü, tecavüz ve ölümle tehdit edildiğini bildirdi.¹⁰ 20 Temmuz'da Ağrı ilinin Doğubeyazıt jandarma merkezinde gözaltına alınan çobanlar Reşat Bozkurt ve Mustafa Taşkiran, avukata erişimlerine izin

⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 21 Haziran 2005 tarihinde Batman barosu başkanı Zekeriya Aydın'la; 27 Temmuz 2005 tarihinde Ankara Barosu temsilcisi Süleyman Çetin'le; 6 Temmuz 2005'te Gaziantep barosu temsilcisi Cahit Şimşek'le; 13 Temmuz 2005 tarihinde Giresun barosu temsilcisi Ahmet Türksal'la; 12 Temmuz 2005 tarihinde Kayseri barosu temsilcisi Uğur Altun'la ve 21 Haziran 2005 tarihinde Van barosu temsilcisi Murat Timur'la yaptığı telefon görüşmeleri.

⁹ Yıldız, Ö. "Asılsız ihbar skandal baskın", *Evrensef* (İstanbul), 22 Mayıs 2005.

¹⁰ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Nisan-Mayıs 2005 bülteni.

verilmeden iki gün boyunca gözaltında tutulduklarını ve çıktıktan sonra yerel hastaneden, uğradıkları yaralanmaları belgeleyen tıbbi rapor aldıklarını bildirdi.¹¹

Baro temsilcileri, jandarmada avukatla görüştürmeyi geciktirme ya da engelleme vakalarının polisten daha yaygın olduğunu belirtti. Örneğin Erzincan barosu temsilcisi, 25 Temmuz'da jandarmanın, saat 17:00'yi geçtiği ve “mesai saati bittiği” gerekçesiyle gözaltında tutulan müvekkiliyle görüşmesine izin verilmediğini bildirdi.¹²

Adana, Tokat ve Niğde barosundan temsilciler, müvekkillerine erişebilmelerine karşın, polisin görüş alanı içinde ama duyamayacağı bir mesafede görüşme yapmalarına imkan verecek uygun bir mekan sağlanmadığını bildirdi. Bir avukat, müvekkiliyle polis karakolunun mutfağında görüşmek zorunda kaldığını anlattı.¹³

Baro temsilcilerinin bahsettiği diğer şikayetler ve önlemlerin uygulanmama örnekleri arasında, Kocaeli, Sivas ve Van'da polis ve jandarmanın kimi zaman gözaltındakilerle ilgili kayıtları düzgün bir şekilde tutmaması veya gözaltına almalardan saatler sonra kaydetmeleri vardı.¹⁴ Bu potansiyel olarak tehlikeli suistimal, gözaltı süresini uzatmasının yanısıra, gözaltındakilerin saatler boyunca fiilen “kayıp” olması anlamına geliyor. Gözaltında bulunanların ailelerine haber verme hakkı, Türkiye'nin batı kesimindeki polis birimlerince genellikle gözetilmektedir. Ancak baro temsilcileri, Ağrı, Bingöl ve Van gibi doğu illerinde polisin ailelerin haberdar edilmesine izin vermesinin pek güvenilir olmadığını ifade etti.¹⁵ Bir çok baro temsilcisi, jandarmanın bu konuda polisten daha az güvenilir olduğunu bildirdi. Jandarmanın, ailelere izin verme konusundaki ihmali Erzincan gibi illerin yanısıra, Afyonkarahisar gibi batı illerinde de görülebilmektedir.¹⁶

¹¹ "Sürü başında gözaltına alınan çobanlara işkence iddiası", *Özgür Gündem* (İstanbul), 22, Temmuz 2005.

¹² İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 12 Temmuz 2005 tarihinde Erzincan barosu temsilcisi Talip Nayır'la yaptığı telefon görüşmesi.

¹³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 25 Temmuz 2005 tarihinde Adana barosu temsilcisi Fatma Kaymaz'la; 15 Ağustos 2005 tarihinde Tokat Barosu temsilcisi Nedim Başaran'la; 23 Ağustos 2005 tarihinde Niğde Barosu temsilcisi Ali Altın'la yaptığı telefon görüşmeleri.

¹⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 27 Temmuz 2005 tarihinde Kocaeli Barosu temsilcisi Mehmet Akay'la; 14 Temmuz 2005 tarihinde Sivas Barosu temsilcisi Hasan Hüseyin Yıldız'la yaptığı telefon görüşmeleri.

¹⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 28 Haziran 2005 tarihinde Ağrı barosu temsilcisi Mahmut Kaçan'la; 21 Haziran 2005 tarihinde Bingöl Barosu temsilcisi Abdulah Kaldık'la; 21 Haziran 2005 tarihinde Van Barosu temsilcisi Murat Timur'la yaptığı telefon görüşmeleri.

¹⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 17 Ağustos 2005 tarihinde Afyonkarahisar barosu temsilcisi Fatih Özsoy'la; 12 Temmuz 2005 tarihinde Erzincan Barosu temsilcisi Talip Nayır'la yaptığı telefon görüşmeleri.

Bir çok avukat, gözaltındaki çocukların haklarına gösterilen saygının iyi olduğunu onayladı. Bunlardan üç avukat, Diyarbakır, Trabzon ve Şanlıurfa'daki polis çocuk büro amirliklerinin titiz çalışmalarından söz etti.¹⁷ Ancak, bu olumlu görünümün de istisnaları bulunmaktadır. İnsan Hakları İzleme Komitesine bildirilen bir vakada, Erzincan ilinde jandarmalar bir çocuğu sorgulamış ve savcılığa iletmeden önce ifadesini almıştır. Bu durum, kötü muamele iddiasında bulunulmamasına rağmen, gözaltı prosedürlerinin açık bir ihlali niteliğindedir.¹⁸ Van barosu temsilcisi Murat Timur, 22 Eylül 2004 tarihinde Van Emniyet Müdürlüğü çocuk bürosunda gözaltına alınan küçük yaştaki T.K.'nin dövülmesi iddiaları ile ilgili gözaltı prosedürlerinde düzensizlikler olduğunu bildirdi. Çocuğun tıbbi muayenesi sırasında polis odada bulunuyordu ve buna bağlı olarak dayak sonrası olduğu öne sürülen açık yaralar kaydedilmemişti. Murat Timur, savcılıktaki sorgulama sırasında müvekkilinin elbiseleri üzerinde kan izleri görmüştü ve T.K.'nin yeniden muayene edilmesini sağladı. Bunun ardından üç polis memuru hakkında çocuğa kötü muameleden dolayı dava açıldı.¹⁹

Ülke Çapında Henüz Yaygın ve Tutarlı Olmayan Polis Karakollarının Denetimi

İnsan Hakları Başkanlığı, 2004'ün ikinci yarısına kadar insan hakları kurullarının denetim ziyaretlerinin başladığını bildirmişti.²⁰ Bu yazının hazırlandığı tarihte illerin yaklaşık yarısında denetleme yapılıyor. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin yaptığı görüşmelere göre, Eylül 2005 itibarıyla seksen bir ilin otuz birinde insan hakları kurulları polis ve jandarma karakollarını ziyaret etmişti (bkz. Ek 1) ve on tanesinde daha söz konusu ziyaretler o ay içinde başlayacaktı.²¹

¹⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 16 Haziran 2005 tarihinde Diyarbakır barosu temsilcisi Kasım Alpkaya'yla; 17 Haziran 2005 tarihinde Trabzon Barosu temsilcisi Ömer Faruk Altıntaş'la; 22 Haziran 2005 tarihinde Şanlıurfa Barosu temsilcisi Devrim Polat Divri'yle yaptığı telefon görüşmeleri.

¹⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 12 Temmuz 2005 tarihinde Erzincan Barosu temsilcisi Talip Nayır'la yaptığı telefon görüşmesi.

¹⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 21 Haziran 2005 tarihinde Van barosu temsilcisi Murat Timur'la yaptığı telefon görüşmesi.

²⁰ Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Temmuz-Aralık 2004 Faaliyet Raporu"

²¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi, 81 il insan hakları kurulunun tamamından temsilcilerle görüştü ama her ilçede kaymakam başkanlığında kurulu bulunan 849 ilçe insan hakları kurulu ile temasa geçmedi. İlçe kurullarının polis karakolu ziyaretlerinde bulunduğunu ima edecek hiç bir bilgi mevcut değil. Kaldı ki küçük yerleşimlerin, kurullarının anlamlı denetleme faaliyetleri sürdürebilmesi için yeterli personel ve tecrübe sağlayabilmesi pek de imkan dahilinde görünmüyor. Daha da önemlisi, küçük bir ilçe ortamındaki kurulun, devlet ve güvenlik güçlerinden, düzgün bir denetleme yapabilecek kadar uzakta olması pek mümkün görünmüyor.

Ancak, az sayıdaki ilde, valiler tarafından verilen, ziyaretlerin sık ve düzenli olarak yapıldığına dair bilgiler, bu türden herhangi bir ziyareti hatırlamayan baro veya tabipler odası temsilcilerinin verdiği bilgilerle çelişmektedir. Valiler bazen kendilerinin yetkisi dahilinde yaptıkları ziyaretler ile insan hakları kurulları tarafından yapılan ziyaretleri birbirinden ayıramamaktadır. Bu konudaki görüş farklılığının sebebi bununla açıklanabilir. İnsan Hakları Başkanlığı yakın geçmişte, polis karakolu ziyaretlerini düzenli üç aylık faaliyet raporları içinde kayıt altına almaya başladı. Ancak, İnsan Hakları Başkanlığı (vali veya savcılar tarafından yapılan) dahili ziyaretler ile insan hakları kurulları tarafından yapılan ziyaretler arasında fark gözetmedi.²² Başkanlık, ileriki raporlarda dahili ziyaretler ile kurul ziyaretlerini ayrı ayrı listelemeyi hedeflemektedir.²³

Hiç bir ziyaretin yapılmadığı illerdeki kurulların temsilcileri, çoğu zaman herhangi bir ferdi şikayet olmadan polis karakollarına yapılacak ziyaretlerin gereksiz, uygunsuz ve hatta kurulun yetkisi dışında olduğu kanaatindeydi. Aslında, kurulun denetleme yetkisinin kullanılmaması konusunda kurul üyelerinin gösterdiği en yaygın gerekçe, herhangi bir girişimde bulunmalarını gerektirecek herhangi bir şikayet almamış olmalarıydı.²⁴ Birçok kurul üyesi, insan hakları kurullarının haberli, habersiz ziyaret yapılabileceğine ya da daha özelden medya veya başka kaynaklar tarafından bildirilen kötü muamelelere ilişkin iddiaların karşılığında ziyaretlerde bulunabileceklerine dair yetkilerinin olduğunun dahi farkında değildi.

Kurul Ziyaretlerinin Etkililiği

Türkiye için polis karakollarının siviller tarafından ziyaret edilmesi yeni bir girişim ve devlet güvenlik güçleri ile kamu arasındaki, denetlemenin tek yönlü bir yoldan ibaret olduğu yönündeki geleneksel ilişkiye aykırı düşen bir kavramdır. Şu an insan hakları kurulları tarafından yapılan ziyaretlerin mevcut olan örneğini, salt 1990'dan itibaren Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından gerçekleştirilen ziyaretler ile, Dr. Sema Pişkinsüt'ün 1998'den 2000'e kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu başkanlığını yaptığı sırada gerçekleştirdiği ziyaretler oluşturmaktadır. Bu

²² Örneğin İnsan Hakları Başkanlığı'nın Nisan-Haziran 2005 tarihli faaliyet raporu, Vilayet çapında—54'ü jandarmaya ve 68'i polis karakollarına olmak üzere—122 ziyaret yapıldığını belirtiyor. Aynı dönemde İzmir Kurulu'nun yaptığı hiç bir ziyaret yok. İnsan Hakları Başkanlığı temsilcisi Mehmet Altuntaş, 9 Eylül 2005 tarihinde İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne, sözkonusu 122 ziyaretin valiler ve savcılar tarafından gerçekleştirildiğini söyledi.

²³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 9 Eylül 2005 tarihinde İnsan Hakları Başkanlığı'ndan Mehmet Altuntaş'la yaptığı telefon görüşmesi.

²⁴ En tutarlı olarak iletilen geri bildirim, kurullara çok az sayıda müracaat olduğu ve bunların da "alakasız" olduğu şeklindeydi. Verilen örnekler, elektrik kesintisi, su sıkıntısı gibi konulardaki müracaatlar ya da mahkemelerin zaten karara bağlamış olduğu davalarla ilgili şikayetler ile ilgiliydi.

mekanizmaların her ikisi de, işkencenin genele şamil olduğu bir dönemde işkence mağdurları ve aletlerini keşfetti. Dr. Sema Pişkinsüt iki kez gizli sorgu odalarını saptadı ve işkenceci oldukları öne sürülenler hakkında soruşturma başlatmaya çalıştı. Şu anda bulunan daha iyi bir ortamda, kurulların bu türden bulgularla karşılaşması beklenmiyor. Ama ziyaretlerin kötü muamele eğilimleri üzerinde herhangi bir etkisi umut ediliyorsa, yeterince sık, kararlı ve sorgulayıcı olunması şarttır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin yaptığı araştırma sırasında edindiği genel izlenim, denetleyici ziyaretler hala deneysel aşamada olsa da, çoğu delegelerin işlerini ciddiye aldıkları ve bu türden denetlemelerin işe yaraması için çaba gösterdikleri yolundadır. Ancak, faydalanılabilecek kurumsal tecrübelerin ya da kamu hayatının başka yerlerinde çabalarını temellendirebilecekleri bariz modellerin azlığı nedeniyle, kurul üyelerinin gözüpek davranmaya, hızlı öğrenmeye ve tecrübelerini paylaşmaya hazır olmaları gerekmektedir.

Standartlar ve yöntemler

İnsan Hakları Başkanlığı kurullara, İstanbul Protokolünün polis ziyaretleriyle ilgili kısmının tercümelerini dağıttı.²⁵ Buna karşın İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin araştırması, il insan hakları kurullarının çok farklı yaklaşımlar sergilediğini ve birbirinden çok farklı izleme standartlarını kullandığını ortaya çıkardı. Bir çok kurul temsilcisi, gözaltındakilere ne genişlikte mekanlar, hangi miktarlarda havalandırma veya ışık verilmesi gerektiği, hangi yiyecek ve hijyen koşullarının kabul edilebilir olduğu gibi ayrıntıları içeren net tavsiyeler, uyulması gereken bir kıstaslar listesi de dahil olmak üzere, ziyaretleri nasıl yapmaları gerektiğine dair kılavuz bilgilerine ihtiyaçları olduğunu belirtti. Bir kısmı ise diğerlerinden bağımsız olarak kendi yöntemlerini geliştirmektedir. Örneğin İzmir Kurulu, bir Hapishane ve Gözaltı Birimi İzleme Grubu oluşturdu ve polis karakolu denetimleri için İzmir Üniversitesi'nin işbirliğiyle sekiz maddelik bir eğitim programı geliştirdi. Mardin Kurulu'nun ise polis karakolu denetimleri için kendi geliştirdiği on yedi maddelik bir kontrol listesi var.²⁶

İl insan hakları kurullarının temsilcileri İnsan Hakları İzleme Komitesine gerçekleştirdikleri ziyaretleri anlattı ve üç vakanın ziyaret raporu nüshalarını iletti. Bazı ziyaretler formalite ziyaretten ibaret kalırken, bazıları görece daha araştırmacıydı. Eylül 2005 itibarıyla ziyaret gerçekleştiren otuz bir il insan hakları kurulunun on altısı haberli ziyaretin yanısıra habersiz ziyaretlerde de bulunmuştur. Bazı kurullar gözaltı defterini çok

²⁵ Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserine sunulan 9 Ağustos 1999 tarihli, *İstanbul Protokolü: İşkencenin, Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezaların Etkili Soruşturulması ve Kaydedilmesi El Kitabı*.

²⁶ T.C. İzmir Valiliği İl İnsan Hakları Kurulu Cezaevi ve Gözaltı Birimleri İzleme Grubu 22.08.2005 Tarihli Toplantı Raporu ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 9 Eylül 2005 tarihinde Mardin barosu temsilcisi Mehmet Nuri Özgün'le yaptığı telefon görüşmesi.

değerli bir kaynak olarak kullanmıştır. Örneğin 2005 yazında Malatya kurulu tarafından gerçekleştirilen habersiz ziyaretlerin birinde gözaltındaki üç kişiyle görüşülmüş ve gözaltındakilerin anlattığı gözaltına alınma bilgileriyle gözaltı defterindekiler karşılaştırılmıştır.²⁷ Gözaltı defterini inceleyen başka bir kurul, güvenlik güçlerine yalnızca gözaltına alınma ve salıverilme tarihini kaydetmelerinin yeterli olmadığını, bunlarla ilgili saatleri de yazmaları gerektiğini hatırlatmıştır. Gözaltı defterinin incelenmesi bir standart uygulaması haline getirilmeli. O sırada gözaltında hiç kimse bulunmasa dahi, gözaltı defteri kötü kayıt tutma standartlarını ortaya koyabilir veya gözaltındakilerin sürekli olarak hukuki yardım almayı reddettiği şüpheli durumları açığa çıkarabilir.

Ziyaretlerin planlanması ve odaklanması

Türkiye'de 1.570 polis karakolu var.²⁸ Jandarmanın kiler de eklendiğinde, toplam gözaltı birimlerinin sayısı muhtemelen bu rakamın iki katına ulaşacaktır. Bir çok vali İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne, kendi sorumluluk alanları içinde elliden fazla polis ve jandarma birimi bulunduğunu ifade etti. Karakol denetimleri yeni olduğu için, kurulların çoğu iki ya da üçten fazla ziyaret yapmamıştır. Seksen bir kurulun etkili bir denetim yapması bekleniyorsa, bu kurulların her birinde, zaten fazlasıyla meşgul olan kurul üyelerini çok büyük bir zaman sıkıntısına sokmadan, her birim için makul sıklıkta bir ziyaret oranı sağlayabilecek, düzenli ziyaret programları oluşturulması gerekiyor.

Kurullar, kendi illerindeki polis karakollarında neler olup bittiğini yakından takip etmeli ve gerektiğinde gelişmelere ziyaretler yoluyla cevap vermelidir. Örneğin, kötü muameleye ilişkin şikayetlerle ilgili basında çıkan haberler, sözkonusu polis karakolunda mevcut bir suistimal eğilimin habercisi olabilir. Böylesi bir durumda, kurulların ziyarette bulunarak uygulamaları denetlemesi uygun olacaktır. Burada yapılması gereken, basında çıkan spesifik şikayet hakkında karar vermek değil—bu yargı sisteminin işidir—o birimdeki polis uygulamalarını incelemektir. Maalesef bir çok kurul temsilcisi, resmi şikayet olmadan ziyaret yapmak konusunda isteksizliklerini dile getirdi. Cemil Bilgili isminde, temmuz ayında gözaltına alınan bir şahıs, bir basın açıklaması yaparak İstanbul Çağlayan'daki polis karakolunda kendisine hakaret edilip, dayak atıldığından şikayette bulundu.²⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi, Bilgili'nin kamuoyu önünde dile getirdiği şikayet sonucunda insan hakları kurulunun Çağlayan polis karakoluna herhangi bir ziyaret

²⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 6 Temmuz 2005 tarihinde baro temsilcisi (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmesi.

²⁸ "Karakolların yarısı kapanıyor", Milliyet, 26 Şubat 2002.

²⁹ Info-Türk Bülten No. 323, Brüksel, Temmuz 2005.

yapmayı düşünüp düşünmediğini sorduğunda, vali yardımcısının cevabı, Bilgili'nin kurula herhangi bir resmi şikayette bulunmadığı şeklinde olmuştur.³⁰

Aynı şekilde, gözaltında ölüm ya da ciddi yaralanmalara konu olan polis birimlerinde, yürütülecek hukuki soruşturmadan başka, denetim kurulları tarafından yakından bir inceleme yapılmalıdır. Ancak, kurulların bu konudaki müdahalesi sistematik olmaktan uzaktır. Örneğin, hırsızlık iddiasıyla gözaltına alınan Murat Yavuzer, 1 Haziran 2005 gününün akşamında Diyarbakır Sağlık polis karakolunda gözaltında iken öldü.³¹ Polisin anlattığına göre Murat Yavuzer elbiselerini kullanarak bir ilmik oluşturmuş ve kendini asmıştır. Diyarbakır il insan hakları kurulu, Eylül ayı itibarıyla halen ne Sağlık polis karakoluna ne de başka herhangi bir polis karakoluna veya jandarmaya bir ziyarette bulunmuştur.

Son aylarda polis karakollarında ortaya çıkan az sayıdaki işkence iddialarından birisinin, halen hiç bir denetim ziyaretinin yapılmadığı Ordu ilinde ortaya çıkması tesadüf değildir. Yaşları on beş ile on yedi arasında değişen dört çocuk ile on sekiz yaşında bir adam, 2 Ekim 2005 tarihinde Ordu Emniyet Müdürlüğü'ndeki polislerin kendilerini dövdüğünü, elbiselerini çıkarttığını ve hayalarını sıktığını bildirmiştir. Ayrıca, bu kişiler söz konusu polis memurlarının kendilerini tecavüz etme ve çıplak fotoğraflarını çekme tehdidinde bulunduğunu ifade etmiştir. Çocuklar ise derhal savcıya çıkarılmamış ve bir avukatla görüşmelerine izin verilmemişti. Çocukların üç tanesi daha sonra iddiaları doğrultusunda tıbbi raporlar aldı. Ordu ilindeki bir başka vakada, Ordu emniyet müdürlüğünde gözaltında tutulan yetişkin bir kişi, 28 Ekim tarihinde kalbindeki rahatsızlık nedeniyle acil bir tıbbi yardım için hastaneye kaldırıldı. Bu kişi kendisinin ve gözaltındaki bir arkadaşının polis tarafından ağır şekilde dövüldüğünü söyledi. Ordu valisinin, Başbakanlığın 1999 yılı genelgesi ile uyumlu olarak denetleme ziyaretlerinde bulunup bulunmadığı bilinmiyor. Ama, Ordu barosu ve tabipler odası temsilcileri, İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne il insan hakları kurulunun hiç bir polis karakolu ziyareti yapmadığını bildirdi.³² Şubat 2006'da Ordu cumhuriyet savcılığı, 2 Ekim 2005 tarihinde gözaltına alınan dört genç ve bir erkek tarafından yapılan suç duyurusuna takipsizlik kararını vermiştir.

Polis ve jandarmanın kurullarla işbirliği

³⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 4 Ağustos 2005 tarihinde İstanbul Vali Yardımcısı Mehmet Seyman'la yaptığı telefon görüşmesi.

³¹ Akın A. "Sabıkalı genç gözaltında pantolonu ile kendini astı", *Zaman* (İstanbul), 6 Haziran 2005.

³² "Ordu'da Neler Oluyor?", *Evrensel* (İstanbul), 24 Ekim 2005.

Güvenlik güçleri, çoğu durumda ziyarete gelen kurul üyelerine yardımcı olmuş görünüyor. Ancak, zaman zaman sorunların yaşandığı da görülmektedir. Kahramanmaraş'ta kurul üyeleri bir hapisaneyi ziyaret etmek istediklerinde, vali önce cezaevi savcısından izin almaları gerektiği konusunda ısrar etmiştir.³³ Haziran ayında il jandarma komutanlığına giden Şanlıurfa İnsan Hakları Kurulu, oldukça rahatsız edici bir tarzda üst aramasından geçirildi ve kurul ziyarete devam etmekten vazgeçme kararı almıştır.³⁴ Denizli tabip odası temsilcisi, bir mahkum tarafından yapılan bir şikayeti soruşturmak üzere baro başkanı ve bir psikiyatrist ile beraber Denizli cezaevine gittiğinde, jandarma cüzdanında bir bisturi ucu buldu. Bunun üzerine cezaevi savcısı, hapisaneye silah sokmaya çalışmak suçlamasıyla doktor hakkında soruşturma başlattı. Soruşturma takipsizlik kararı ile sonuçlandı ama kurul, doktorun savcılık tarafından ifadesinin alınması sırasında kendisine destek olmadı. Yaşanan tecrübelerden kötü etkilenen doctor, o zamandan bu yana gerçekleştirilen kurul toplantılarına katılmamakta ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne, kurula katıldığına katılacağına pişman olduğunu belirtmektedir.³⁵

Polis Karakolunu Ziyaret Eden Heyetlerin Bağımsızlığı

Valilerin rolü

Görüşülen kurul üyelerinden bir çoğu, kurulların validen bağımsız olamamasına dikkat çekti. Valiler fiilen polis otoritesinin başı: Görev alanı olan ildeki tüm polislerin faaliyetlerinden sorumlu ve polis-jandarma yetkilileri de ona bağlıdır. Buna karşın, valiler insan hakları kurullarında da belirleyici role sahip: Uygulamada, pek çok üye onlar tarafından atanmakta³⁶ ve—il çapındaki yetkilerinin gücü gözönüne alındığında—insan hakları kurullarında görev alan herhangi bir devlet memurunun kariyerinde ilerlemesini ya da gerilemesini belirleyebilecek durumdadır.

Bazı illerde kurul üyeleri, kurulun etkili bir şekilde harekette bulunma potansiyeli ve hatta kurulların neden kurulduğu konusunda aşırı derecede karamsardı. Bir baro temsilcisi toplantılara katılmaktan vazgeçti. Çünkü, “kurulların yalnızca kanun ve yönetmeliklere uygun olsun diye kurulmuş ... [ve] başkanlığını bir kamu görevlisinin yapmasının çok açık

³³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 26 Temmuz 2005 tarihinde Kahramanmaraş Barosu temsilcisi Serpil Çeçen'le yaptığı telefon görüşmesi.

³⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 22 Haziran 2005 tarihinde Şanlıurfa İnsan Hakları Kurulundaki baro temsilcisi Devrim Polat Divri'yle yaptığı telefon görüşmesi.

³⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 3 Ağustos 2005 tarihinde Denizli İl İnsan Hakları Kurulundaki Tabipler Odası temsilcisi Halil Mihç'iyle yaptığı telefon görüşmesi.

³⁶ 23 Kasım 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan, il ve ilçe insan hakları kurullarının teşkili, görevleri ve çalışma esasları hakkında yönetmelik, madde 5.

bir engel” olduğunu düşünüyordu.³⁷ Bir başka baro temsilcisi, şahsi görüşüne göre kurulların herhangi bir hükmünün olmadığını ve “valinin otoritesi altında bulunduğu sürece yapıcı herhangi bir şey gerçekleştirmesinin asla mümkün olamayacağını” ifade etti.³⁸ Bir başka baro temsilcisi, kurulunun “demokratik olmadığını, çünkü bazı temsilcilerin vali yardımcısının önünde konuşmaktan ciddi olarak korktuğunu, hatta ilçelerdeki anti-demokratik ortamın daha da kötü olduğunu” söyledi.³⁹

İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin görüştüğü bir çok vali yardımcısı, çok samimi olarak kendi etkili konumlarının insan hakları kurullarının ana amaçlarıyla çeliştiğini itiraf etti. Örneğin, iki vali yardımcısı, kurul üyelerinin gazete ilanıyla duyurularak seçilmesini ve toplantıların vali veya vali yardımcısının yokluğunda gerçekleştirilmesini önerdi.⁴⁰ Ayrıca, bir başka vali yardımcısı, kurulların valinin gündemine uymadığı sürece hiç bir gücünün olmadığını ifade etti.⁴¹ Bir çok kurul üyesi, kurulların kendilerine ait bir sekreteryası, mekanı ve fonu olmadığından, bu hizmetler için bütünüyle valinin iyi niyet ve desteğine bağımlı olduğuna dikkat çekti.⁴² Van baro temsilcisi, 2004 yılında bazı polis-jandarma kontrol noktalarına ve karakollarına ziyaret için öncülük yapmayı denedi ama, vali yardımcısının araç temin etmemesinden dolayı bu ziyaretlerin gerçekleşmediğini belirtti.⁴³

Kurul üyelerinin anlattığı ziyaretlerin çoğunda, baro ve tabipler odası temsilcilerinin yanı sıra vali ya da vali yardımcısı da genellikle bulunmaktadır. Vali yardımcısından birisinin dikkat çektiği gibi ziyarete giden heyette valinin veya vali yardımcısının bulunması, karakol ziyareti uygulamasının ilk aşamalarında özellikle kurullar için kapalı kalabilecek bir kısım kapıların açılmasını sağlayabilir. Vali yardımcısının katılması ayrıca devletin bu tür denetimlere bağlı kaldığının kuvvetli bir göstergesi olacaktır.⁴⁴ Ancak, zaman ilerledikçe bağımsızlık konusunda ikna edici göstergelerin gerekliliği artacaktır.

³⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne, 20 Temmuz 2005 tarihinde baro temsilcisi (adı saklı)’dan gelen e-posta yazışması.

³⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 22 Haziran 2005 tarihinde Tekirdağ Barosu temsilcisi Savaş Kayan’la yaptığı telefon görüşmesi.

³⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 14 Haziran 2005 tarihinde baro temsilcisi (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmesi.

⁴⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 28 Temmuz 2005 tarihinde Balıkesir Vali Yardımcısı Sadık İkizler’le yaptığı telefon görüşmesi.

⁴¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 23 Ağustos 2005 tarihinde Vali (adı saklı) ve Vali Yardımcısı (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmeleri. Vali yardımcısı konuyu “at sahibine göre kişner” atasözü ile özetlemişti.

⁴² 23 Kasım 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan, il ve ilçe insan hakları kurullarının teşkili, görevleri ve çalışma esasları hakkında yönetmelik, madde 15.

⁴³ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 21 Haziran 2005 tarihinde Murat Timur’la Londra’da yaptığı telefon görüşmesi.

⁴⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin, 28 Temmuz 2005 tarihinde Sadık İkizler’le yaptığı telefon görüşmesi.

Nihai hedef, vali veya vali yardımcısının geri planda kalması, gerektiğinde kurulun yetkilerini onaylaması ama fiili ziyaretlere ya da raporlama sürecine katılmaması olmalıdır. Dahası, vali veya vali yardımcısının meseleye fazlasıyla dahil olması durumunda, habersiz ziyaretlerin organizasyonunda potansiyel problemlerin ortaya çıkacağı açıktır. Baro temsilcilerinden birisi, sürpriz olması gereken bir ziyaret sırasında, polisin yapılacak ziyaretten açıkça haberdar olduğunu gösteren resmi bir törene benzeyen bir ağırlamayla karşılandıklarını belirtti.⁴⁵

İnsan hakları kurullarının oluşumunun ciddi olarak bağımsız olması, denetimlerini de o kadar etkili kılacaktır. Valilerden polis ve jandarma şeflerine kadar İçişleri Bakanlığının emir-komuta zincirinin mümkün olduğu kadar dışında olmadıkları takdirde, kurulların zor soruları sormaları, erişim için ısrar etmeleri ve olumsuz bulguları güvenilir bir şekilde kaydetmeleri o kadar uzak bir ihtimal olacaktır. Herhangi bir ziyaret sırasında görüşülen gözaltındaki kişiler, polis ve vali arasındaki ilişkinin kesinlikle farkında olacaklar ve kurulun bağımsızlığına dair ikna edici göstergeler olmadığı için çekingen davranacaktır.

Baro ve tabipler odası temsilcilerinin kurullara düzenli olmayan katılımları

Kurulların bağımsızlığı iddia edebilme hakkı, büyük ölçüde baro ve tabipler odası temsilcilerinin kurullara katılmasına bağlıdır. Çünkü avukatlar ve hekimler bağımsızlık açısından (hem de mesleki uzmanlık ve ilgi açısından) çok inandırıcı konumdadır. Baro ve tabipler odası temsilcileri, insan hakları kurullarında doğal üye olarak temsil hakkına sahip olmasına karşın, her zaman kurul faaliyetlerine katılmamaktadır. Ne il kurulu ne de tabipler odasının kendisi odanın temsil edilmesi gerektiğinin farkında olmadığı için Kütahya Tabipler Odası kuruldaki yerini almadı. Yaz 2005'ten itibaren kurula katılmaya başladı.⁴⁶ Ankara Tabipler Odası ise halen il kuruluna katılmamaktadır. Çünkü, yaptıkları katkıların kurulun tutanaklarında yeterince yansıtılmadığı görüşündedir.⁴⁷ Adıyaman Barosu, İnsan Hakları İzleme Komitesi ile yaptığı görüşmede, kurul toplantılarına katılmadıklarını belirtmiştir. Çünkü, baro temsilcisi ne zaman toplantıya katılmaya kalksa toplantının son dakikada iptal edildiğini söyledi. Adıyaman Barosu daha sonra, kurulların denetleme rolüne gösterilen ilginin artması üzerine, polis karakolu ziyaretlerine katılabilmek için artık toplantılarda yer alacaktır.⁴⁸

⁴⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 12 Temmuz 2005 tarihinde (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmesi.

⁴⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 17 Ağustos 2005 tarihinde (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmesi.

⁴⁷ Ali Gököz'ün 12 Temmuz 2005 tarihinde İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne gönderdiği e-posta yazışması ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Ali Gököz'le yaptığı 14 Temmuz tarihli telefon görüşmesi.

⁴⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 29 Haziran 2005 tarihinde M. Nazım Pektaş'la yaptığı telefon görüşmesi.

Öte yandan kurul üyeleri, baro ve tabipler odası temsilcilerinin bile valinin etkisi altında kalabileceği konusunda uyardı. Örneğin, tabipler odası temsilcisi yerel devlet hastanelerinin birinde çalışıyorsa, valiyi zor durumda bırakabilecek sorgulayıcı karakol ziyareti yapılmasını önermesi ya da bu türden ziyaretlere katılması zor olabilir. Çünkü, vali tabiplerin mesleki hayatını muhtelif şekillerde etkileyebilir. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, kurulların bağımsızlığı ile ilgili olarak sorduğu bir soruya, tabipler odasının bir üyesinin verdiği cevap, valinin göreceli olarak daha bağımsız olabilecek komisyon üyeleri üzerinde uygulayabileceği baskıları göstermesi açısından ilginçtir: "Tabipler odası üyesi olabilirim. Ama aynı zamanda bir devlet memuruyum ve şu anda sorduğunuz sorulara bir devlet memuru olduğumun bilincinde olarak cevap veriyorum."⁴⁹

STK'ların dahil edilmesi

İki kurul üyesi, iki ulusal insan hakları örgütü olan İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Mazlum-Der kurula dahil olması, kurulun inandırıcılığı, güvenilirliği ve bağımsızlığını arttıracığını ifade etti.⁵⁰

İHD ve Mazlum-Der şu anda insan hakları kurullarının herhangi bir faaliyetine katılmamaktadır. Kurullara katılmak konusunda muhtelif çekinceleri bulunmaktadır. Ama, özellikle ferdi insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetlerin karar sürecine katılmak istemiyorlar. İHD ve Mazlum-Der, insan hakları kurullarının (bağımsızlıktan yoksun olması da dahil muhtelif sebeplerden dolayı) adil bir yargı mekanizması olmadığını düşünüyorlar. İHD ve Mazlum-Der, insan haklarını koruyan kurumlar olarak statülerinin, insan haklarından sorumlu devlet memurlarını haksız olarak temize çıkaracak kararları meşrulaştırmak için kullanılmak riskini kabul etmemektedir. Ancak, Mazlum-Der Başkanı Ayhan Bilgen kurumunun, "polis karakollarının denetimi konusunda kurullara danışman olarak yardımcı olmasından kesinlikle memnuniyet duyacağını" söyledi.⁵¹ İHD Başkanı Yusuf Alataş ise kurumunun, "Paris ilkelerine göre oluşturulmuş gerçekten bağımsız herhangi bir insan hakları kurumuna katılmayı çok istediğini ama, ayrı bir bütçesi ve hiç bir yetkisi olmayan bu kurullara katılmayı düşünmediklerini; ancak, davet edildikleri takdirde polis karakolu ziyaretlerine danışman olarak katılmak istediklerini" ifade etti.⁵²

⁴⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 14 Temmuz 2005 tarihinde (adı saklı) ile yaptığı telefon görüşmesi.

⁵⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 14 Temmuz 2005 tarihinde Sivas Baro temsilcisi Hasan Hüseyin Yıldız'la, ve 22 Haziran 2005 tarihinde Tekirdağ barosu temsilcisi Savaş Kayan'la yaptığı telefon görüşmeleri.

⁵¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 9 Eylül 2005 tarihinde Ayhan Bilgen'le yaptığı telefon görüşmesi.

⁵² İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, 9 Eylül 2005 tarihinde Yusuf Alataş'la yaptığı telefon görüşmesi.

Dünyaya kapalı olan her türlü yatılı, tedavi veya gözetimle ilgili kurumlarda Türkiye'deki polis karakollarında uzun senelerce yaygın olarak rastlanan psikiyatrik, fiziksel ve cinsel suiüstimal riski bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu tarafından Ankara'da bulunan bir psikiyatri kurulumu olan Saray rehabilitasyon merkezine Ocak 2005 tarihinde bir ziyaret yapıldı. TBMM Komisyonu, çocukların yataklarına bağlandığı ve soğuk odalarda hapsedildiklerini belirtti. Uluslararası Zihinsel Engellilik ve Psikiyatride

İnsan Hakları Kuruluşu (MDRI) Eylül 2005 tarihinde açıklanan bir raporda⁵³ da kötü muamele ve ihmal olaylarının psikiyatri hastanelerinde de yaygın olabileceğini ima etti. MDRI'nin raporunda ifade edildiğine göre, örneğin çocuklar anestezişiz elektrokonvulsif terapi (EKT)'ye konu olmuş ve el-ayakları uzun bir süre yatağa bağlanmıştır. MDRI, Türkiye'nin özürülülerin bakımı ile ilgili kurum esaslı çalışmalardan toplum esaslı bir modele geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı anda, bu rapor söz konusu kurumların kamu denetimine açılmasını ve psikiyatrik hastalar ve küçükler için bir bağımsız denetim mekanizması geliştirilmesi gerektiğini ve kamuoyuna rapor edilmesi gerektiğini ileri sürdü.

Sonuçlar

İnsan hakları kurullarının polis karakollarını ziyareti, işkence ve kötü muameleyle ilişkin mevcut önlemlere değerli bir katkı sağlayacaktır. Bağımsız polis karakolu ziyaretleri, Türkiye için bir yenilik olsa da, gözaltındakilerin korunması ve suüstimalerin önlenmesi için tüm dünyada giderek daha çok kabul gören bir önlemdir. Türk Hükümeti, Birleşmiş Milletler İşkenceyle Mücadele Seçmeli Protokolünü Eylül 2005'te imzalayarak, polis karakollarının denetimine duyulan ihtiyacı ve bunların faydasını kabul etti. İnsan hakları il kurulları, hiç değilse protokole bağı sistemler kuruluncaya kadar ara bir çözüm olarak, polis ve jandarma karakollarını denetlemek konusunda hazır ve isteklidir. Hatta, bazı kurullar etkili ziyaretler yapmaya şimdiden başladı. Kurulların yarından az bir kısmı ziyaretlerde bulundu. Diğerleri de benzer bir işe girişmeleri için teşvik edilmelidir. Pek çok kurul, bir insan hakları ihlaline maruz kalmış bir mağdurun resmi bir şikayeti olmadan jandarma ya da polis karakollarına yönelik bir denetimin gerekliliğine inanmadığı için, habersiz ziyaretlerde bulunmaktan kaçınmaktadır. Bu tür şikayetler oldukça nadir ve kötü muamele iddialarının sıklığıyla kesinlikle örtüşmemektedir. Kurulların kendilerine, makul bir ziyaret sıklığı oluşturacak şekilde, bir ziyaret programı

⁵³ Behind Closed Doors: Human Rights Abuses in the Psychiatric Facilities, Orphanages and Rehabilitation Centers of Turkey/Kapalı Kapılar Ardında: Psikiyatri Kurumları, Türkiye'nin Rehabilitasyon Merkezleri ve Yetimhanelerinde Yaşanan İnsan Hakları, Mental Disability Rights International (Uluslararası Zihinsel Engellilik ve Psikiyatride İnsan Hakları Kuruluşu) September 28, 2005.

yapmaları gerekmektedir. Haberli ve habersiz ziyaretlerin yanısıra, kurulların kendi illerindeki kötü muamele iddialarına karşı uyanık olmaları ve bu iddialara karşı derhal cevap vermeleri gerekmektedir. Valilerin kurullarla olan yakın ilişkisi, denetleme faaliyetlerinin başlangıcında kurulların göreceği kabul açısından katkıda bulunacaktır. Ancak uzun vadede, ziyaret heyetlerinin bağımsızlığına gölge düşürecektir. Özellikle, kurullara kendilerine özgü kaynaklar sağlanması, valilerin denetleme sürecinden uzaklaşması ve İHD ve Mazlum-Der temsilcilerinin, gerekirse danışman statüsüyle kurullara dahil edilmesi, heyetlerin bağımsızlığını kısa sürede geliştirecektir. Şu anda kendi çalışma ve eğitim yöntemlerini geliştirmeye çalışan kurullar, sorgulama ve gözaltı mekanlarının uluslararası standartlara uygunluğunun nasıl sağlanabileceği konusunda görevlerini hakkıyla yerine getirebilmek için bilgi ve eğitim almaya isteklidir. Kurulların şu andaki ziyaret faaliyetleriyle ilgili raporlamaları henüz oldukça sınırlı olmakla beraber İnsan Hakları Başkanlığı ileriki dönemde ayrıntılı raporlama yapacağına söz vermiştir.

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına Önerileri:

- İl insan hakları kurullarının polis karakolu denetimlerine katılmaları ülke çapında teşvik edilmelidir.
- İl insan hakları kurullarının bağımsız polis karakolu denetimlerini geliştirmek için:
 - Baro ve tabipler odası temsilcilerinin denetim faaliyetlerinde başı çekmeleri teşvik edilmelidir.
 - Kurullara, denetim faaliyetlerini valilikten bağımsız olarak sürdürebilmelerini sağlayacak bütçe ve kaynak sağlanmalıdır,
 - İnsan Hakları Derneği ve Mazlum-Der gibi insan hakları STK'lar, danışman sıfatıyla davet edilerek kurulların ziyaretlerine yardımcı olmaya teşvik edilmelidir.
 - Tarihler ve heyetlerin bileşimi de dahil olmak üzere, polis ve jandarma karakollarının ziyaret edilmesi ile ilgili bilgiler, İnsan Hakları Başkanlığının web sitesinde yayınlanmalıdır.
 - Denetimlerden elde edilecek heyet bulguları; yöntemler, bulgular ve öneriler de dahil olmak üzere önemli ayrıntılar içerecek şekilde üçer aylık raporlar halinde yayınlanmalıdır.
 - Avrupa Konseyi ve özellikle Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi yardımıyla uluslararası insan hakları kurallarına uygun inceleme kıstasları geliştirmek ve bu konuda kolay anlaşılacak eğitim/rehber malzemeleri hazırlamak yoluyla polis karakollarını ziyaret edecek olan kişilere verilecek eğitimler desteklenmelidir.

Ek: İl insan hakları kurullarının polis karakollarına yaptığı ziyaretler

(Eylül 2005 itibariyle)

İl	Ziyaretin ayrıntıları
Adana	Temmuz 2005
Aksaray	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret bir yıldan önce
Antalya	Haziran 2005
Aydın	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret dört ya da beş aydan önce
Bartın	Son ziyaret 2005 başlarında
Batman	Son ziyaret Mart 2005
Bolu	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret on sekiz aydan önce
Burdur	Temmuz 2005
Çanakkale	Mayıs 2005
Cankırı	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret on sekiz aydan önce
Çorum	Haziran ve Temmuz 2005
Düzce	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret üç veya dört aydan önce
Elazığ	Haziran 2005
Gaziantep	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret iki yıldan önce
Giresun	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret iki yıldan önce
Iğdır	Vali aylık ziyaretler bildiriyor
Isparta	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret üç aydan önce
Karabük	Temmuz 2005
Karaman	Temmuz 2005
Kayseri	Ağustos 2005
Kilis	Haziran 2005
Kırıkkale	Haziran 2005
Malatya	Haziran 2005
Mardin	Son ziyaret 2005 başlarında

Mersin	Haziran 2005
Nevşehir	Ağustos2005
Şanlıurfa	Mayıs 2005
Sinop	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret bir yıldan önce
Sivas	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret iki yıldan önce
Trabzon	Temmuz 2005
Tokat	Eylül 2005 itibariyle son ziyaret bir yıl önce